

Карл фон Клаузевиц

ТЕОРЕТИЧАР РАТА

Пише Далибор ДЕНДА

Карл фон Клаузевиц био је пруски генерал-мајор и војни реформатор, али је највише остао познат у широј јавности као теоретичар ратне вештине, пре свега захваљујући његовом недовршеном делу *О рату*, које је посвећено проучавању природе рата као друштвене појаве. Његове теорије о стратегији, тактици и филозофији рата имале су огроман утицај на развој теорије ратне вештине у свим европским земљама, те се до данас проучавају на високим војним школама. Својим списима Клаузевиц је покушао да одговори на два кључна питања: Како можемо проучавати рат? и Шта је рат? Време је показало да она данас имају већи значај него што су га имала у времену када је њихов аутор живео и стварао.

К

лаузевиц се родио 1. јула 1780. у Бургу код Магдебурга, у породици порезника Фридриха Габријела Клаузевица (1740–1802), који је нешто пре рођења сина, иако је као официр служио у Седмогодишњем рату (1756–1763), био отпуштен из војске јер није био племићког порекла. До дванаесте године Карл фон Клаузевиц стекао је тек штуро образовање у локалној Лагинској школи. Ипак, захваљујући очевим добрим везама у официрским круговима, успео је да прикрије грађанско порекло и да се упише као „Фон Клаузевиц” у пешадијски пук „Принц Фердинанд” у Нојрупину, где је служио као официрски кандидат (Fähnrich).

Животни пут једног пруског официра

Годину дана касније млади Клаузевиц кренуо је у рат. Своја прва ратна искуства стекао је у рововима приликом опсаде Мајнца и у војном походу против француских револуционарних трупа које су продрле у Рајнску област. Након потписивања мировног уговора у Базелу, који је за Пруску значио и крај рата, његов пук вратио се у свој гарнизон. У периоду од 1796. до 1801. године, док је служио у пуку, Клаузевиц је налазио времена да се додатно образује, читајући најсавременију литературу о француским револуционарним рато-

вима, ратној вештини и политици, а похађао је и предавања из логике и етике.

Захваљујући најбољим препорукама из јединице, 1801. године уписао се на новоосновану Општу ратну школу у Берлину, где је на даровитог младића утицао оснивач школе Герхард фон Шарнхорст, велики војни реформатор, који је међу првима разумевао повезаност политике и рата. У школи се упознао и са списима чувеног филозофа Имануела Канта. Као члан *Друштва за проучавање војних наука*, које је окупљало више пруске офицере, укључио се у дискусије о најсавременијим проблемима ратне вештине тога времена. Један његов необјављени рукопис, данас познат под називом *Сцрајшеија* из 1804. године, указује на то да је већ тада помишљао да се окуша и у писању теоретских радова. Пошто је ратну школу завршио као први у класи, Клаузевиц је 1804. године постао ађутант принца Аугуста од Пруске. То му је омогућило приступ двору и улазак у високо друштво, где је упознао и своју будућу супругу грофицу Марију од Брила.

Следеће године у часопису *Нова делона* појавио се његов чланак усмерен на критику дела тадашњег чувеног војног писца Хајнриха фон Билова, који је покушавао да рат прикаже као неку врсту примењене математике, где је операције требало водити по одређеним шаблони-ма који гарантују успех. Управо тај чланак, који је анонимно написао, сматра се првим Клаузевицевим објављеним делом.

Карл фон Клаузевиц (1780–1831)

Герхард фон Шарнхорст (1755–1813)

Август фон Гнајзенау (1760–1831)

Као штабскапетан и ађутант Клаузевиц је учествовао и у рату четврте коалиције против Наполеона 1806. године. После пруског пораза у двострукој бици код Јене и Ауерштата предао се француским снагама заједно са батаљоном рањеног принца Аугуста од Пруске тек након две недеље борби и потере за њима. Заједно са принцем Аугустом доведен је у Берлин и представљен Наполеону I. У кратком и опуштеном разговору Наполеон је тврдио да је одувек желео мир и да не разуме зашто му је Пруска објавила рат. Клаузевиц је касније превео ову тврдњу у максиму која гласи: „Освајач је увек мирољубив. Он би радо желео да у нашу земљу уђе без отпора”. Он је затим целу 1807. годину провео у француском заробљеништву, прво у Нансију, а затим у Соасону и Паризу. У том периоду анализирао је пораз пруске војске у *Историјским исписима о великим рајним догађајима октобра 1806. године*. По повратку из заробљеништва прикључио се кругу реформатора око Шарнхорста, Гнајзенауа и Бојена. Шарнхорст га 1809. године узима у Генералштаб, где се као један од најзначајнијих људи укључио у покренуте војне реформе и реорганизацију пруске војске. Тим реформама либерализован је приступ свим пруским грађанима у официрски кор, уведени су оштри критеријуми селекције базирани на знању и вештинама за напредовање у официрској служби, а на крају тих реформи и општа војна обавеза. У чин мајора Клаузевиц је унапређен 1810. године. Тада заузима дужности Шарн-

хорстовог начелника кабинета и предаје на Општој ратној школи генералштабну службу и тактику. Поред тога, подучавао је као хонорарни наставник и пруске причеве, укључујући и престолонаследника и будућег немачког цара Вилхелма I.

Када је пруски краљ Фридрих Вилхелм III у фебруару 1812. године склопио савез с Наполеоном и ставио му на располагање пруске тврђаве и контингент од 20.000 људи за поход на Русију, због неслагања са таквом политиком Клаузевиц је затражио отпуст и 6. јуна исте године у Вилни, непуне три недеље пре Наполеоновог напада на Русију, обукао руску униформу. О моралним дилемама које су га у том периоду погађале оставио је један исповедни спис свом блиском пријатељу Августу фон Гнајзе-

нау, који је јавности откривен тек 1830. године и објављен под насловом *Исповедни документи* из 1812. године. Након Наполеоновог напада на Русију Клаузевиц се борио против Француза код Смоленска и Бородина. Свој циљ, да се Немци у ослободилачком рату дигну против Наполеона, Клаузевиц је почео да остварује када је на руској страни водио преговоре с генерал-потпуковником Јоханом грофом Јорком фон Вартенбургом, командантом пруског контингента у саставу Наполеонове Велике армије. Преговори су окончани потписивањем Конвенције у Таурогену 30. децембра 1812. године. Ту је Јорк фон Вартенбург, не тражећи дозволу од свог краља, потписао примирје између пруске војске – до тада француске савезнице – и руске ар-

мије. Тај догађај означио је почетак пруског отпора француској окупацији.

Пруски краљ Фридрих Вилхелм III ипак није желео да прими „дезертера” поново у војну службу, па је Клаузевиц наставио да се бори као начелник штаба руског корпуса све до априла 1814. године. Тада му је дозвољено да се врати у Пруску у чину пуковника, након чега је добио положај начелника штаба у команди корпуса у Кобленцу. На том положају учествује у походу против Наполеона 1815. године, који је кулминирао битком код Ватерлоа. Командант корпуса био је Август фон Гнајзенау, који је као и други велики реформатори пруске војске у периоду реституције, као неподобан, био премештен на мање утицајно место. Клаузевиц је као особа из круга реформатора постављен 1818. године за управника Опште ратне школе у Берлину, али није добио дозволу да тамо и предаје. У септембру исте године унапређен је у чин генерал-мајора, чиме је са 38 година постао најмлађи генерал пруске војске. За исказану храброст у бици код Бородина руски цар Александар I одликовао га је 1819. године Златним мачем за храброст. Клаузевиц је био незадовољан својим постављењем, па је више пута тражио премештај. Ипак, ангажман у Општој ратној школи остављао му је доста времена да се посвети писању. Његово главно дело *О Рају* настало је баш у периоду између 1816. и 1830. године. Пруски краљ му је коначно признао племство 1827. године. За инспектора артиљерије у Бреслау постављен је 1830. године. Када је избио пољски устанак јула те године Клаузевиц је био начелник штаба у пруском посматрачком корпусу под командом

Клаузевиц је заједно са принцем Августом доведен у Берлин и представљен Наполеону I. У кратком и опуштеном разговору Наполеон је тврдио да је одувек желео мир и да не разуме зашто му је Пруска објавила рат. Клаузевиц је касније превео ову тврдњу у максиму која гласи: „Освајач је увек мирољубив. Он би радо желео да у нашу земљу уђе без отпора”.

Наполеон прелази Алпе

Гнајзенау. Приликом гушења устанка руске трупе донеле су колеру, која се из Пољске проширила европским континентом. Као жртва колере пао је и Гнајзенау, кога је на месту команданта корпуса привремено заменио Клаузевиц, који је такође оболео од те болести. Вративши се у Бреслау умро је 16. новембра 1831. у 51. години живота.

Природа рата

Клаузевиц је свакако један од најзначајнијих војних теоретичара свога времена и аутор многих дела из историје ратова, стратегије и тактике. Најутрајније му је недовршено дело *О рату*, које је годину дана после његове смрти издала његова жена Марија фон Клаузевиц, рођена грофица Брил. У свом раду Клаузевиц је створио школу мишљења супротну такозваним систематичарима какав је био Фон Билев, који су сматрали да теорија ратне вештине треба да се сведе на неку врсту шаблонских упутстава за генерале, који треба да је спроводе математички прецизно. Уместо шаблона Клаузевиц се залагао за успостављање општих принципа произашлих из логичке анализе природе рата и ратних дејстава, као и критичких студија операција на бази најновије војне историје. Сматрао је да је рат област неизвесности и да се војни походи могу планирати тек у малој мери и истицао да ће непредвидиви утицаји или догађаји (такозвана фрикција) после само неколико дана обесмислити свако претерано детаљно планирање унапред. По њему, војсковођа мора бити у стању да сагледа целину невладајући потпуним информацијама о ситуацији и да доноси одлуке на основу тога, не губећи се у претераним размишља-

њима и детаљисањима, будући да су „три четвртине чињеница на којима се заснива делање у рату обавијене, више или мање, маглом неизвесности”.

Рат је по њему и област случаја, јер ни у једној људској делатности случај не игра толику улогу, те се већи део елемената рата може оценити само према законима вероватноће. Рат је, сматрао је, еластична игра снага која обухвата безброј феномена и комбинација, којој увек треба придодати и атмосферу опасности у којој се одвија. Отуда он одбацује сваку позитивну науку о ратној вештини која би имала значај закона. Ратоводство је по њему вештина (Kunst), а не наука, али ипак признаје да је теорија рата могућа и потребна, те да треба да садржи неопходна начела, прописе и методе, нарочито у области тактике. Као прилог у корист своје тезе позива се на историју ратова, која показује да ниједан војни сукоб није потпуно идентичан било којем од претходних.

Дефиниција рата

Клаузевиц се до 1812. године и Наполеоновог похода на Русију држао егзистенцијалистичког тумачења рата, које се може уочити у његовом тада писаном *Исцрпљеном документу*. Тада је сматрао да је рат највиши облик самопотврђивања једног народа. То је било сасвим у духу времена када су Француска буржоаска револуција, као и догађаји који су из ње проистекли, довели до формирања великих националних армија заснованих на општој војној обавези, као и масовних герилских покрета општеномодног отпора (Шпа-

Имануел Кант
(1724–1804)

Фридрих фон Билев
(1755–1816)

За исказану храброст у бици код Бородина руски цар Александар I одликовао је 1819. године Клаузевица Златним мачем за храброст

нија). Идеје наоружаног народа и општеномодног рата подржавале су мишљење да је рат егзистенцијална борба. Као један од првих теоретичара и присталица партизанског рата, Клаузевиц тада сматра да рат није готов док се народ не повињује освајачу. Ма колико једна држава била мала и слаба у односу на свог непријатеља, не треба никада себи да уштеди крајњи напор, јер би се иначе морало рећи да у њој нема душе. „Једна влада која после губитка главне битке мисли само на мир, која нема ни храбрости ни воље да напредне све своје снаге”, сматра он тих дана, „није ни заслужила победу”.

У годинама које су долазиле, међутим, Клаузевиц је оштро ограничио ово гледиште и претпоставио да је рат више служио као инструмент политике, коју је посматрао као промишљен начин посредовања између различитих интереса с циљем прилагођавања или промене друштвеног поретка. Из тога става изродила се и његова дефиниција рата као „акта насиља чији је циљ да противника принудимо на потчињавање нашој вољи” и акту „насиља које се спроводи до својих крајњих граница”. Рат је по Клаузевицу „сукоб великих интереса који се решава крвљу и само по томе се разликује од других сукоба”. Једна од најпровокативнијих теза дела *О рату* била је да рат почиње тек одбраном нападнутих. Без одбране, наиме, не би било оружане борбе за коју је Клаузевиц веровао да је основа концепта рата. Из тих разлога он је као начин одвраћања препоручивао стварање што веће војске. Овде формулисана доктрина одвраћања као вида осигу-

гурања безбедности није била нова, али је она захваљујући популарности Клаузевицевог дела постала у каснијем периоду широко прихваћена. Та доктрина је представљала основу за трку у наоружању, како пре Првог светског рата, тако и у току хладног рата.

Веза сврхе, циља и средстава

Клаузевиц је анализирао конфликте свога времена у складу са повезаношћу између сврхе рата, циљева и средстава за њено постизање. Сврху рата, сматрао је, одређује политика. Циљ рата јесте да непријатеља учинимо немоћним да бисмо могли испунити сврху. Циљ се остварује стратегијом која се може састојати од различитих приступа. Један од њих био би елиминисање непријатељске војне моћи у борби (уништење војске у борбеним дејствима, елиминација база за снабдевање или томе слично), док се други односио на употребу невојних средстава унутар непријатељске територије усмерених на губљење воље за отпором (на пример кроз пропаганду, политичку изолацију за-

говорника отпора на непријатељској страни, подршку опозицији унутар земље и ван ње и томе слично). Све што може бити од помоћи, односно све моралне и физичке снаге једне државе треба да послуже као средства за постизање постављеног циља, сматрао је Клаузевиц. И најпознатији његов цитат да је рат пуки наставак политике другим средствима, произилази из ове везе између сврхе рата, циља и средстава за њено остваривање. Из тих разлога, по Клаузевицу, било би апсурдно „политичку намеру подредити војној, јер је политичка намера сврха а рат је средство, а средство без сврхе не може се никад замислити”. Рат је стога само инструмент политике, а не обрнуто. Рат је према томе појава која је зависна од осталих елемената друштва и изложена њиховом деловању и не може се посматрати изоловано од својих социјално политичких предуслова и читаве атмосфере затегнутости. Стога се и историја ратова не може ни проучавати ни писати без познавања ширег друштвеног контекста у коме се рат дешава.

▲
Битка код Јене
(1806)

Клаузевиц је сматрао да је рат област неизвесности и да се војни походи могу планирати тек у малој мери и истицао да ће непредвидиви утицаји или догађаји (такозвана фрикција) после само неколико дана обесмислити свако претерано детаљно планирање унапред

Апсолутни и реални рат

У својим размишљањима Клаузевиц се бавио разматрањима „апсолутног” (идеалног) и „реалног” рата. Клаузевиц концепт апсолутног рата сагледава као трансцендентални (нестварни) појам, идеал који происходи из природе рата и којем се тежи. То је концепт изолованог сукоба два противника. У том рату онај ко немилосрдно користи сва средства која су му на располагању има предност над својим противником све до оног момента док противник не учини то исто, односно док се обе стране не напрегну до крајњих граница. У овој врсти рата све док не победите свог противника, ризикујете да budete побеђени. Пошто ниједан противник не може тачно да процени одлучност свог непријатеља да се бори до краја, сваки ће покушати да буде што је могуће одлучнији да истраје. Резултат таквих догађаја био би ангажовање свих ресурса друштва за потребе рата, што Клаузевиц назива „апсолутним ратом”. Примери из војне историје показују, међутим, да је таква концепција у стварности немогућа из више разлога. Никада се не дешава да се конфликт између две стране одвија у потпуној изолацији, без мешања неког трећег. Приликом уласка у конфликт од самог почетка требало би да буде јасан начин његовог коначног решења било миром или ратом, а то се у стварности не дешава, већ смо увек у зони неизвесности по питању исхода. Код модела „апсолутног рата” могуће последице и калкулације (на пример изгледи за мир и будући односи након рата) не би требало да утичу на акције зараћених страна, док у стварном рату те калкулације играју веома важну улогу. Супротстављајући замишљеном моделу

Пруски краљ
Фридрих Вилхелм
III (1770 – 1840)

„апсолутног рата” модел „реалног рата” који је настао на постојећем искуству, Клаузевиц закључује да због вишеслојне стварности и с њом повезане непредвидљивости замишљени модел није нити реалан, нити достижан, те да се њему у идеалном случају можемо тек приближити. Термин „апсолутни рат” често се у литератури меша и поистовећује са појмом „тотални рат”, који се појавио 1935. године и чији је творца био генерал Ерих фон Лудендорф, иначе изричито противник Клаузевицевој теорији. Ипак треба рећи да се „тотални рат”, онако како га је видео Лудендорф, може сврстати у свеобухватнији појам Клаузевицевог „апсолутног рата”.

Дефиниција стратегије и тактике

За Клаузевица је основа сваког ратоводства била борбена готовост оружаних снага. За њега је борба била од централног значаја, док је тактику дефинисао као „науку о употреби оружаних снага у боју”, а стратегију сагледавао као „науку о употреби бојева за постицање ратног циља”. Историчар

Ханс Делбрик је истицао да је Клаузевиц већ направио разлику између „стратегije обраћања” и „стратегije изнуривања”. Прва има само један пол – решавајући битку, док се друга ослања на два пола – битку и маневар, између којих се крећу одлуке војсковође. У оквиру тактике спада и Клаузевицева теорија герилског (партизанског) рата. Тај облик ратовања сматрао је најпогоднијим за вођење општеномодног рата, имајући пред собом пример борбе шпанског народа против Наполеонових трупа од 1808. до 1814. године. Иако овај облик оружане борбе, који је Клаузевиц назвао „мали рат”, није представљао његов изум, њему свакако припада део заслуга за развој кохерентне теорије партизанског ратовања. Према свему изреченом да се закључити да Клаузевиц ипак није био само непоправљиви заговорник решавајуће битке, како су га многи критичари приказивали.

Напад и одбрана

Клаузевиц је сматрао да је одбрана „јачи облик ратовања” јер је захтевала мање сна-

ге. Нападнути, сматра он, има политичке симпатије и морална преимућства која произилазе из тога што брани своју земљу. Он се такође користи преимућствима ратишта, тврђавама, положајима и употребом земљишта. Бранилац искористићава време и све неочекиване догађаје, као и изнуреност непријатеља, његово непостизање циља и томе слично. Одбрана је јачи облик борбених дејстава и због своје природе јер је „лакше сачувати него стећи”. Клаузевиц такође наглашава да све што се не дешава такође иде у корист браниоца. „Он жање тамо где није сејао”. Међутим, одбрана за Клаузевица није представљала статично чекање на ударац противника, већ флексибилно маневрисање. Према његовој теорији, свако ко се налази у стратешкој дефанзиви, може и треба из ње да у одговарајућем тренутку – пређе у офанзиву.

Клаузевиц је сматрао да онај ко се брани треба да се држи дефанзиве све до оног момента док снага нападача не ослаби и бранилац не задобије предност. Када се дође до ове „тачке кулминације” (врхунца напада), тада бранилац покреће офанзиву, која ће се завршити победом. Стандардни примери таквог приступа били су Наполеонов поход на Русију 1812. године, који је тачку кулминације доживео заузимањем Москве, или кампања Вермахта против Совјетског Савеза, која се у истој ситуацији нашла у касно лето 1942. године. За ову Клаузевицеву теорију свакако не постоји бољи пример за српског читаоца од Колубарске битке, у којој је након дефанзивне фазе генерал Живојин Мишић, изазвавши ситуацију, добро проценио пренапрегнутост аустроугарских снага које су тачку кулмина-

Рат је по Клаузевицу „сукоб великих интереса који се решава крвљу и само по томе се разликује од других сукоба”. Једна од најпровокативнијих теза његовог дела *О рату* била је да рат почиње тек одбраном нападнутих. Без одбране, наиме, не би било оружане борбе за коју је Клаузевиц веровао да је основа концепта рата.

ције досегле заузећем Београда и у правом моменту, добивши превагу на скраћеној линији фронта, покренуо победоносну офанзиву.

Примена

Треба рећи да је Клаузевицево дело писано у апстрактној форми која замара и одбија просечног читаоца, па и из тих разлога важи за писца који је више цитиран него читан. Највише због тога његове идеје у почетку нису биле прихваћене ни у Пруској. Тек је начелник немачког Великог генералштаба Хелмут фон Молтке (1857–1888) дао импулс да Клаузевицева књига *О рату* постане шире популарна. На основи Клаузевицевих идеја у Молткеово време развијено је директивно командовање (нем.

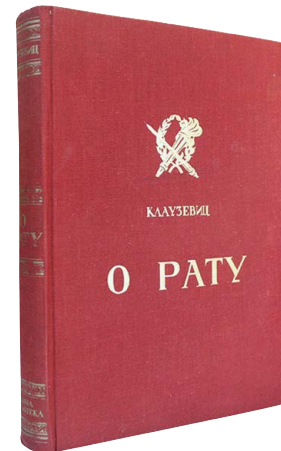
Auftragstaktik, енг. Mission Command), као метод командовања који је наглашавао децентрализовану иницијативу у оквирима главне оперативне замисли и остављао приличну слободу одлучивања командантима и командирима потчињених састава у испуњењу задатака који су им додељени.

Друга важна ствар коју је Клаузевиц оставио у наслеђе немачкој војној мисли јесте инсистирање на критичком мишљењу, уз одстрањивање формализма и шаблонизма из војног образовања.

Клаузевицеве идеје оствариле су потом утицај, посредно или непосредно, на све армије света, па и на српску. Његова књига *О рату*, као најзна-

↑
Војвода
Живојин Мишић
(1855–1921)

↑
Клаузевиц, *О рату*
– издање Војног дела (1951)

Српски старешински кадар формиран је под јаким утицајем Клаузевицеве војне мисли и школован и обучаван у складу са применом критичког мишљења и директивног командовања. У ослободилачким ратовима (1912–1918) показао се потпуно на висини својих задатака, раван својим најспремнијим противницима и савезницима.

←
Бородинска битка

←←
Пруси у бици
код Ватерлоа

чајније дело класика војне литературе, била је преведена још у Краљевини Србији па су његове идеје налазиле јаког одраза у ондашњим српским правилима какви су *Учјушти и йройиси за рајну службу* из 1894. или *Рајна служба* из 1911. године, у којима је директивно командовање заузимало посебно место. Српски старешински кадар формиран је под јаким утицајем Клаузевицеве војне мисли и школован и обучаван у складу са применом критичког мишљења и директивног командовања. У ослободилачким ратовима (1912–1918) показао се потпуно на висини својих задатака, раван својим најспремнијим противницима и савезницима. У Краљевини Југославији Клаузевицево најпознатије штиво преведено је још једном, да би се трећи превод појавио 1951. године у издању „Војног дела”. Након тог времена ово дело, које се с поштовањем назива „класичним”, код нас је доста цитирано, али мало темељно проучавано. Како су неке његове идеје још актуелне, чини нам се да је време да се барем у том сегменту поново вратимо Клаузевицу.!

